

<https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.7>
УДК 159.9.07.923-055.2:336.74

Наталія Клименко

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА «ПСИХОЛОГІЯ СТАВЛЕННЯ ЖІНОК ДО ГРОШЕЙ»

Клименко Наталія. Тренінгова програма «Психологія ставлення жінок до грошей».

Вступ. Однією із важливих психологічних проблем є формування гармонійного ставлення жінок до грошей як в особистому житті, так і в організаційному середовищі.

Мета: розробка змісту і структури тренінгової програми для формування усвідомленого гармонійного ставлення жінок до грошей.

Методи. Технологічний підхід Л. Карамушки (2018). Різні види інтерактивних технік (вивчення очікувань учасників, спільна розробка правил групової роботи, метод незавершених речень, «мозкові штурми», робота в малих групах, групові дискусії, рольові ігри, психологічні практикуми, творчі домашні завдання тощо), спрямовані на організацію індивідуальної та спільної діяльності, зокрема персоналу організацій.

Результати. Розроблено тренінгову програму «Психологія ставлення жінок до грошей», яка включає п'ять тренінгових сесій: 1) «Сутність грошей та роль грошових настановлень у життєдіяльності особистості та організацій»; 2) «Роль життєвої позиції у формуванні фінансового сценарію жінок»; 3) «Вплив особистісних та особистісно-професійних стилів поведінки жінок на їхнє ставлення до грошей»; 4) «Роль психологічної статі особистості у формуванні ставлення до грошей»; 5) «Гроші як складова сценарію організацій».

Висновки. Розроблена тренінгова програма може використовуватись для психологічної підготовки жінок, які працюють в державних та комерційних організаціях, є членкинями громадських організацій.

Ключові слова: жінки, гроші, ставлення до грошей, особистісно-професійні стилі поведінки, життєві позиції, психологічна статі особистості, монетарні настановлення, організаційні сценарії, тренінгова програма, інтерактивні техніки.

Klymenko, Nataliia. Training program «Psychology of women's attitudes to money».

Introduction. An important psychological problem is the formation of a harmonious attitude of women to money, both in personal life and in the organizational environment.

Aim. To develop the content and structure of the training program for the formation of a conscious harmonious attitude of women to money.

Methods. The technological approach proposed by L. Karamushka (2018) and interactive techniques (study of trainees' expectations, joint development of group-work rules, incomplete sentences technique, brainstorming, small-group work, group discussions, role-playing games, workshops, creative homework, etc.) aimed to organize trainees' individual and joint activities.

Results. The proposed training program «Psychology of women's attitudes to money» includes the following five training sessions: 1) «The essence of money and the role of money mindsets in the life of individuals and organizations»; 2) «The role of life position in shaping the financial scenario of women»; 3) «The effects of personal and professional behavior styles of women on their attitudes to money»; 4) «The role of gender of the individual in the formation of their attitudes to money»; 5) «Money as a component of the organizational scenario».

Conclusions. The developed training program can be used for training women who work in state and commercial organizations and/or are members of public organizations.

Keywords: women; money; attitude to money; personal and professional behavior styles; life positions; gender of the individual; monetary mindset; organizational scenarios, training program, interactive techniques.

Вступ. Складні соціально-політичні та економічні процеси, які розгортаються в наші дні на теренах України, супроводжується зростанням рівня соціальної напруженості. Підвищення особистісної конкурентоспроможності жінок та покращення ефективності діяльності організацій в умовах війни, постійних соціально-політичних та соціально-економічних змін потребує вивчення психолого-економічних та організаційно-психологічних феноменів, що пов'язані з особистістю, її діяльністю та поведінкою, зокрема в організації. Сьогодні відбувається перебудова гендерних стереотипів щодо ролі жінки у суспільному, політичному та економічному просторі. Відповідно до гендерних стереотипів, довгий час жінці відводилась пасивна роль, яка сьогодні вже не є актуальною. У реаліях сьогодення жінки – активні членкині громадських, державних та комерційних організацій, які впливають на формування монетарної політики.

Зазначимо, що сьогодні Україна живе в умовах війни, чоловіки зі зброєю в руках воюють на фронті. Соціально-економічні процеси країни починають лягати на плечі жінок все більше і більше. Саме тому набуває актуальності створення програм для жінок щодо усвідомленого гармонійного ставлення до грошей.

Дослідник ставлення до грошей персоналу комерційних організацій О. Паршак (2020) зазначає, що формування в персоналу комерційних організацій гармонійного ставлення до грошей, створення необхідних організаційно-психологічних умов для участі персоналу в розробці ефективної монетарної політики комерційних організацій є однією із важливих організаційних проблем. Саме здійснення психологічної підготовки персоналу комерційних організацій щодо ставлення до грошей може сприяти розв'язанню цих проблем.

Аналіз літератури показує, що наявні деякі розробки, які стосуються змісту тренінгових програм для розвитку монетарної культури старшокласників (Зубіашвілі, 2018), формування адекватного ставлення до грошей студентів (Карамушка & Ходакевич, 2017). Також окремі аспекти психологічної підготовки персоналу комерційних організацій знайшли відображення в низці робіт, в яких представлено зміст та особливості тренінгових програм, що сприяють розвитку орієнтації на клієнта персоналу комерційних організацій (Гончаренко, 2018), формуванню відданості персоналу організації (Карамушка & Андрєєва, 2012), розвитку самоефективності персоналу (Креденцер & Абдулаєва, 2016), профілактики професійного вигорання персоналу (Гнускіна, 2016), формуванню гармонійного ставлення до грошей персоналу комерційних організацій (Паршак, 2020).

Що ж до тренінгових програм, які зорієнтовані на формування усвідомленого гармонійного ставлення жінок до грошей, то вони, наскільки нам відомо, відсутні.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатня розробленість обумовили визначення нами такої **мети дослідження**: розробити та апробувати тренінгову програму для формування усвідомленого гармонійного ставлення жінок до грошей

Результати дослідження та їх обговорення. В основу цієї тренінгової програми покладено технологічний підхід, який розроблено в лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України Л. Карамушкою (Карамушка, 2001, 2005, 2009, 2012, 2022).

Мета тренінгової програми: формування усвідомленого гармонійного ставлення жінок до грошей.

Завдання тренінгу:

1. Оволодіння жінками знаннями про сутність та функції грошей.
2. Оволодіння жінками методами діагностики для вивчення свого ставлення до грошей та визначення своїх особистісно-професійних стилів поведінки.
3. Оволодіння жінками знаннями про гроші в організаційному контексті, зокрема знаннями про організаційні сценарії, які впливають на ставлення до грошей в тій чи іншій організації.
4. Оволодіння жінками вміннями та навичками адекватного використання грошей.

Загальна структура тренінгової програми.

Тренінгова програма «Психологія ставлення жінок до грошей» (табл. 1) складається із 5 тренінгових сесій та має таку загальну структуру:

Тренінгова сесія 1. «Сутність грошей та роль грошових настановлень у життєдіяльності особистості та організацій».

Тренінгова сесія 2. «Роль життєвої позиції у формуванні фінансового сценарію жінок».

Тренінгова сесія 3. «Вплив особистісних та особистісно-професійних стилів поведінки жінок на їхнє ставлення до грошей».

Тренінгова сесія 4. «Роль психологічної статі особистості у формуванні ставлення до грошей».

Тренінгова сесія 5. «Гроші як складова сценарію організації».

Кожна із тренінгових сесій, відповідно до технологічного підходу Л. Карамушки (2005, 2022), складається із трьох блоків: а) *змістовно-сміслового* (орієнтований переважно на оволодіння знаннями про зміст грошей та їх функції, особливості монетарної політики організацій); б) *діагностичного* (орієнтований переважно на аналіз жінками власного ставлення до грошей, особливостей своїх особистісних та особистісно-професійних стилів поведінки, організаційно-психологічних чинників та сценаріїв організації, які впливають на їх становлення); в) *корекційно-розвивального* (орієнтований переважно на оволодіння жінками уміннями та навичками, необхідними для усвідомленого адекватного ставлення до грошей та активної їх участі у формуванні монетарної політики організацій, членкинями яких вони є) (Карамушка, 2005).

Обсяг тренінгової програми

Обсяг тренінгу «Психологія ставлення жінок до грошей» складає 54 академічних годин: а) основна частина (аудиторна) – 30 академічних годин (5 занять по 6 акад. год. на кожне заняття; 2 акад. год. – вступ до тренінгу; 2 акад. год. – заключна частина тренінгу); б) додаткова частина (домашні завдання) – 20 акад. год. (по 2 акад. год. для виконання домашніх завдань після кожного з п'яти занять).

Таблиця 1

**Структура тренінгової програми
«Психологія ставлення жінок до грошей»**

Тема заняття	Кількість годин
<i>Вступ до тренінгу</i>	2
<i>Тренінгова сесія 1.</i> «Сутність грошей та роль грошових настановлень у життєдіяльності особистості та організацій»	6
<i>Тренінгова сесія 2.</i> «Роль життєвої позиції у формуванні фінансового сценарію жінок»	6
<i>Тренінгова сесія 3.</i> «Вплив особистісних та особистісно-професійних стилів поведінки жінок на їхнє ставлення до грошей»	6
<i>Тренінгова сесія 4.</i> «Роль психологічної статі особистості у формуванні ставлення до грошей»	6
<i>Тренінгова сесія 5.</i> «Гроші як складова сценарію організації»	6
<i>Завершення</i>	2
<i>Творчі домашні завдання</i>	20
Усього:	54

ЗМІСТ ТРЕНІНГОВОЇ ПРОГРАМИ

Далі розглянемо зміст тренінгу (тренінгові сесії, основні компоненти тренінгових модулів та інтерактивні техніки, які було реалізовано в кожному з компонентів).

Загальний вступ до тренінгової програми:

- «*криголам*»: «знайомство» («Мене звати..., я навчаюсь..., я працюю..., я люблю..., ніхто навіть не здогадується, що я ставлюсь до грошей...»);

- *вивчення очікувань* (заповнення індивідуальних робочих аркушів з подальшим груповим обговоренням): «Мої очікування щодо тренінгу» (учасники дають відповіді на такі запитання: «Чому я тут?», «Що таке гроші для мене?», «Що нового я хотів би внести у своє життя після тренінгу?»);

- *мультимедійна презентація*: «Визначення мети і завдання тренінгу»;

«*мозковий штурм*» (груповий варіант): «Визначення правил групової роботи (визначення правил міжособистісної взаємодії та спільної роботи в групі);

- *групове обговорення*: «Як би нам хотілось організувати свою роботу сьогодні?» (визначення організаційних питань – тривалість роботи, кількість перерв тощо).

Для розроблення вступу до тренінгу використано напрацювання Л. Карамушки (2005) (Карамушка, 2005, 2022).

Тренінгова сесія 1. «Сутність грошей та роль грошових настановлень у життєдіяльності особистості й організацій».

Вступ до тренінгової сесії: мета, завдання, організація тренінгової роботи.

Змістовно-смысловий компонент тренінгу: «Гроші як психолого-економічний феномен»:

- *метод незавершених речень* (індивідуальна робота): 1) «Гроші – це...».

- *аналітична робота в малих групах та міжгрупове обговорення*: 1) «Яку роль відіграють гроші в життєдіяльності людини?»; 2) «Яке значення мають гроші в життєдіяльності: а) комерційних організацій; б) державних організацій; в) громадських організацій?»

- *міні-лекція*: «Поняття про гроші та роль грошових настановлень в життєдіяльності людей та організацій». (Для підготовки презентації використовуються наявні літературні джерела (Зубіашвілі, 2009; Карамушка & Ходакевич, 2017; Паршак, 2021; Фернар & Аргайл, 2005; Krausz, 1993; Tang, 1993).

Діагностичний компонент тренінгу: «Діагностика монетарних настановлень та переважаючого типу ставлення особистості до грошей»:

- *психологічний практикум*: «Визначення монетарних настановлень особистості».

(Для проведення психологічного практикуму використовується методика: 1) «Шкала грошових переконань та поведінки» (MBBS) А. Фернема (Фернем, 1998) (модифікований варіант М. Сімків, (Сімків, 2012). Модифікований варіант методики «Шкала грошових переконань та поведінки» (MBBS) (Сімків, 2012) досліджує 4 типи грошових настановлень: 1) грошова одержимість; 2) влада; 3) економність; 4) неадекватна поведінка з грошима.

Після індивідуального виконання завдання та обробки отриманих даних під керівництвом тренера здійснюється обговорення отриманих результатів щодо впливу таких грошових настановлень на ставлення особистості до грошей, з урахуванням наявних у літературі даних та власних досліджень авторки, робляться висновки).

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу: аналітичне завдання в групах та міжгрупове обговорення: «Способи зміни деструктивно спрямованого ставлення до грошей особистості та персоналу організації».

Групі пропонується виконати (індивідуальна робота) методику незавершених речень (Зубіашвілі, 2009) (два блоки: А і Б, кожний блок містить по 6 речень): *Блок А* (Зубіашвілі, 2009): 1) «Гроші для мене – це...»; 2) «Через гроші я не можу...»; 3) «Завдяки грошам я...»; 4) «Відсутність грошей не дозволяє мені...»; 5) «Коли в мене багато грошей...»; 6) «Відсутність грошей для мене – це...». *Блок Б* (модифікований варіант зазначеної вище методики, Клименко, 2022): 1) «Гроші для організації – це...»; 2) «Через гроші організація не може...»; 3) «Завдяки грошам організація...»; 4) «Відсутність грошей не дозволяє організації...»; 5) «Коли в організації багато грошей...»; 6) «Відсутність грошей для організації – це...».

Потім створюється 6 робочих груп. Кожна із груп обирає два незавершених речення (одне речення з блоку А (стосується особистості), інше з блоку Б (стосується організації)). У кожній групі учасники озвучують свої варіанти закінчення незавершених речень з блоків А (особистість) і Б (організація) відповідно до обраного речення. Група обговорює, чи є таке ставлення до грошей конструктивним та тим, що веде до росту, розвитку й гармонійного життя особистості та організації, чи, навпаки, призводить до особистих страждань та збитків в організації. Наприклад: «Як може вплинути на людину думка про те, що «через гроші вона не може...» (зокрема, навчатися, досягати бажаних цілей, бути щасливою тощо)? «Як може

вплинути на організацію думка (керівників та працівників) про те, що *«через гроші організація не може...»* (наприклад, бути успішною, мати більші продажі, залучати професійних фахівців до роботи тощо). Що необхідно людині та організації зробити для подолання деструктивних переконань? Які, на Вашу думку, переконання були б конструктивними для особистості та організації щодо обраного Вашою групою незакінченого речення?

Діагностичний компонент кожного незакінченого речення: 1) *«незакінчене речення «гроші для мене – це...»* припускає виявлення розуміння досліджуваними природи, сутності грошей; 2) *«незакінчене речення «коли у мене багато грошей...»* дозволяє виявити розуміння ситуації надмірності грошей (ефекту доходу), зв'язок монетарних уявлень з моральністю; 3) *«незакінчене речення «відсутність грошей для мене – це...»* дозволяє виявити розуміння фінансової ситуації, пов'язаної з незадоволеністю своїм фінансовим становищем, частковою або повною відсутністю грошей; 4) *«незакінчене речення «через гроші я не можу...»* дозволяє виявити розуміння учасниками тренінгу фінансової ситуації як причини невдач; 5) *«незакінчене речення «відсутність грошей не дозволяє мені...»* припускає виявлення розуміння грошей як причини незадоволених бажань, «відставання в досягненні мети» (goal-achievement gap), тобто розриву між існуючими доходами й іншими отримуваними винагородами; 6) *«незакінчене речення «завдяки грошам я...»* дозволяє виявити розуміння фінансової ситуації, яка детермінована певною кількістю грошей. Людина розглядає гроші як засіб досягнення конкретної соціальної й економічної мети.

Підбиття підсумків тренінгової роботи.

Творче домашнє завдання: «Біографія грошей» (розробка Дебор Л. Прайс (Прайс 2009):

Блок 1: запишіть відповіді на наведені нижче запитання. Будьте розслаблені та відверті з собою, налаштовані на занурення у себе. Пам'ятайте, що це робота для Вас і лише для Вас. 1) Які Ваші ранні спогади про гроші? 2) Скільки Вам було років? 3) На що схожий був цей досвід? 4) Як цей досвід вплинув на Вас? **Блок 2:** використовуючи відповіді на ці запитання як відправну точку, напишіть біографію Ваших грошей. Додайте більше деталей, які Ви можете згадати у своєму досвіді з грошима протягом усього життя. Опишіть кожний значущий для Вас момент, пов'язаний із грошима: що сталося, скільки Вам було років, що Ви відчували? Згадайте ключових людей Вашої біографії: хто вони, яку інформацію, ідеї чи зразки поведінки, пов'язані з грошима, Ви отримували від них? **Блок 3:** прочитайте Вашу «біографію грошей» та дайте відповідь на такі запитання: 1) Що говорить Ваша особиста історія про теперішні стосунки з грошима? 2) Які переконання та судження про гроші пов'язані з Вашим особистим досвідом та /або сімейною історією? 3) Яких переконань Ви дотримуєтесь сьогодні? 4) Вони працюють на Вас чи проти Вас? 5) Чи хотіли б Ви зберегти теперішні стосунки з грошима? Якщо ні, то яких стосунків Ви б хотіли досягти?

Тренінгова сесія 2. «Роль життєвої позиції у формуванні фінансового сценарію жінок».

Вступ до тренінгової сесії:

- *мета, завдання, організація тренінгової роботи;*
- *актуалізація попереднього досвіду* (досвіду участі в попередньому занятті тренінгу): «Чим мені запам'яталась попередня зустріч?»;
- *презентація та обговорення результатів виконання творчого домашнього завдання «Біографія грошей».*

Змістовно-смысловий компонент тренінгу: «Вплив життєвого сценарію особистості на її ставлення до грошей»:

- *«мозковий штурм» (групова форма):* «Аналіз особистісних чинників, які можуть впливати на ставлення жінок до грошей». (На першому етапі учасники тренінгу, дотримуючись основних правил «мозкового штурму», називають чинники, які можуть впливати на ставлення особистості до грошей. На другому етапі здійснюється систематизація виділених чинників, їх наочне представлення та детальне обговорення);

- *робота в малих групах (з подальшим міжгруповим обговоренням).* Під час роботи обговорюються такі запитання: «Що таке життєвий сценарій особистості, які чинники впливають на його формування?»;

- *міні-лекція:* «Роль життєвої позиції у формуванні ставлення жінок до грошей». (Для підготовки міні-лекції використовуються наявні літературні джерела (Берн, 2020; Вайкофф,

2019; Жебелева, 1997; Костіна, 2019; Паршак, 2021; Сімків 2012; Фалько, 2015; Харрис, 2020; Хей, 2020; Штайнер, 2019) та власні розробки авторки.

Діагностичний компонент тренінгу: «Діагностика життєвої позиції особистості, що впливає на її ставлення до грошей»:

- *психологічний практикум:* «Визначення життєвої позиції особистості».

(Для проведення психологічного практикуму використовується «Методика «Вікна у світ» Дж. Хей (2020) (розробка Дж. Хей (Хей, 2020)), яка спрямована на виявлення рівнів вираженості різних комбінацій життєвих позицій особистості, що є базовими світоглядними моделями ставлення людини як до себе, так і до інших. Після індивідуального виконання завдання та обробки отриманих даних за допомогою тренера здійснюється обговорення отриманих результатів щодо впливу цих життєвих позицій на ставлення до грошей та життєвий сценарій особистості, з урахуванням наявних у літературі даних та власних досліджень авторки, робляться висновки).

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу: «Чи можуть гроші вплинути на зміну життєвої позиції, закладеної в життєвому сценарії особистості?»

- *аналітичне завдання (роботах в парах):* «Гроші і задоволеність життям» (розробка О. Паршака, (Паршак, 2020)).

(Спочатку учасники пари обговорюють основні показники задоволеності життям: інтерес до життя як протилежність апатії; рішучість, цілеспрямованість, послідовність у досягненні життєвих цілей; узгодженість між поставленими і реально досягнутими цілями; позитивна оцінка власних якостей і вчинків; загальний фон настрою. Далі аналізується те, яким чином задоволеність життям людини може впливати на рівень вираженості тієї чи іншої життєвої позиції особистості та на життєвий сценарій людини в цілому, та навпаки, як гроші можуть посилювати або знижувати задоволеність життям особистості й впливати на життєву позицію особистості. Також аналізується задоволеність життям в організаційному контексті: як задоволеність життям працівників може впливати на ефективність роботи організації; як висока (або низька) заробітна платня та грошові винагороди (або їх відсутність) впливають на задоволеність життям працівників організацій? Далі кожна пара представляє результати своєї роботи групі, тренер організовує обговорення цієї проблеми та разом із групою робить відповідні узагальнення).

Підбиття підсумків тренінгової роботи.

Творче домашнє завдання: «Корралограма» (розробка Я. Стюарт & В. Джойс) (Стюарт & Джойнс, 1996): намалюйте вісі «ОК Коррал» (про які йшлося у міні-лекції) та позначте квадранти. Потім покажіть, скільки часу Ви проводите щоденно у кожному квадранті. Для цього необхідно зробити усвідомлене спостереження за собою протягом декількох днів. Наприклад, якщо Ви вважаєте, що більшу частину часу знаходитесь в Я-Т+, якийсь час в Я+Т+, Я+Т- та менш за все часу знаходитесь в Я-Т-: це все можна позначити в квадрантах та з'єднати у фігуру. Таким чином Ви отримуєте Корралограму. Після чого дайте відповідь на такі запитання: «За яких обставин Ви схильні входити у кожний квадрант? Що зазвичай Ви робите, говорите, відчуваєте, коли знаходитесь у кожному квадранті? Яке у Вас ставлення до грошей, коли Ви входите у той чи інший квадрант життєвих позицій?»

Тренінгова сесія 3. «Вплив особистісних та особистісно-професійних стилів поведінки жінок на їхнє ставлення до грошей».

Вступ до тренінгової сесії:

- *мета, завдання, організація тренінгової роботи;*
- *актуалізація попереднього досвіду* (досвіду участі в попередньому занятті тренінгу): «Чим мені запам'яталась попередня зустріч?»;
- *презентація та обговорення результатів виконання творчого домашнього завдання:* «Корралограма».

Змістовно-смысловий компонент тренінгу: «Роль особистісно-професійних стилів поведінки жінок у їхньому ставленні до грошей»:

- *індивідуальна аналітична робота:* Опишіть свій стиль виконання будь-яких завдань (в особистому та професійному житті);
- *аналітична робота в малих групах та міжгрупове обговорення:* в малих групах проговоріть стилі поведінки учасників групи та проаналізуйте, які з цих стилів поведінки є

конструктивними, і тими, що допомагають ефективному виконанню завдань, та, навпаки, які стилі поведінки є деструктивними, та тими, що знижують ефективність виконання тих чи інших завдань й вирішення особистих та професійних питань;

- *міні-лекція*: «Особистісні та особистісно-професійні стилі поведінки жінок та їхній вплив на ставлення жінок до грошей»: (для підготовки міні-лекції використовуються наявні літературні джерела (Берн, 2020; Вайкофф, 2019; Кокун, 2012; Хей, 2020; Хохліна, 2019; Штайнер, 2019;) та власні розробки авторки (Клименко, 2021).

Діагностичний компонент тренінгу: «Діагностика особистісних та особистісно-професійних стилів поведінки жінок»:

психологічний практикум: (для проведення психологічного практикуму використовуються *методики для вивчення особистісних стилів взаємодії з іншими людьми*: 1) опитувальник Дж. Хей (2020) «Особистісні стилі» (розробка Дж. Хей (Хей, 2020), який спрямований на дослідження рівнів вираженості внутрішніх Его-станів людини, що втілюються в особистісних стилях поведінки людини, таких як: «Батько-Контролер», «Батько-Вихователь», «Функціональний Дорослий», «Адаптивна дитина» та «Природна дитина»; 2) опитувальник Дж. Хей «Робочі стилі» (розробка Дж. Хей (Хей, 2020), який спрямований на вивчення рівнів вираженості внутрішніх «драйверів», що формують «Робочі стилі» поведінки людини з відповідними характеристиками («Поспішай», «Будь досконалим», «Радуй інших», «Намагайся», «Будь сильним»). Після індивідуального виконання завдання та обробки отриманих даних під керівництвом тренера відбувається обговорення отриманих результатів щодо впливу таких життєвих позицій на ставлення до грошей та на життєвий сценарій особистості, з урахуванням наявних у літературі даних та власних досліджень авторки, робляться висновки).

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу: «Технології свідомого керування власними особистісними та особистісно-професійними стилями поведінки»:

- *«рольова гра»*: «Як витратити гроші? - № 1»

(У процесі гри моделюється ситуація, в якій сім'я виграла в лотерею певну суму грошей. П'ять людей (членів сім'ї) грають ролі внутрішніх Его-станів людини, які втілюються в особистісних стилях поведінки людини, таких як: «Батько-Контролер», «Батько-Вихователь», «Функціональний Дорослий», «Адаптивна дитина» та «Природна дитина». Відповідно до ролі, людина пропонує варіанти витрати грошей (наприклад, людина, яка грає роль Его-стану «Природна дитина», пропонує витратити ці кошти для свята та задоволення); людина в ролі «Адаптивна дитина» погоджується з тим, що скажуть інші, вважає, що потрібно витратити гроші «як потрібно», а не «як хочеться»; «Батько-Вихователь» піклується про кожного і прагне вирішити за всіх якнайкраще; «Батько – Контролер» слідкує, щоб усе було структуровано та виконано згідно правил та інструкцій; «Функціональний Дорослий» – прагнємислити логічно, розумно, бачити причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати потреби «тут і зараз»). Після гри учасники тренінгу аналізують особистісні стилі поведінки та їхній вплив на способи витрачання грошей;

- *«рольова гра»*: «Як витратити гроші? – № 2»

(У процесі гри моделюється ситуація, в якій один з підрозділів імпровізованої організації отримав грошову винагороду за гарну роботу. Гроші належать усьому колективу цього підрозділу. У грі бере участь п'ять людей, кожний з яких має свій особистісно-професійний стиль поведінки: «Будь досконалим (крацим)», «Радуй інших», «Будь сильним», «Намагайся», «Поспішай». Відповідно до своїх ролей, члени колективу прагнуть домовитись, що робити з грошовою винагородою. Після гри учасники тренінгу аналізують особистісно-професійні стилі поведінки імпровізованого колективу щодо ефективності комунікації, вирішення поставленого питання та способів витрачання грошей.

Підбиття підсумків тренінгової роботи.

Творче домашнє завдання: «Техніка кількох стільців» (розробник Edgar C. Stuntz (Stuntz, (1973) (модифікований варіант Н. Клименко (2022):

оберіть будь-яке проблемне питання, яке потребує вирішення, поставте п'ять стільців в коло, які будуть уособлювати п'ять особистісних стилів поведінки: «Батько – Контролер», «Батько-Вихователь», «Функціональний Дорослий», «Адаптивна дитина», «Природна дитина». Потім сформулюйте питання, яке потрібно вирішити у Его-стані «Функціональний Дорослий» і

почніть по черзі пересаджуватись та різні стільці (за кожним стільцем закріплений певний Его-стан) та «слухати» пропозиції щодо вирішення цього питання. Пересаджуйтеся до тих пір, поки не вислухаєте всі ідеї та не дійдете остаточного рішення, яке також сформулюйте в Его-стані «Функціональний Дорослий». Також спостерігайте, які особистісно-професійні стилі поведінки («Будь досконалим (кращим)», «Радуй інших», «Будь сильним», «Намагайся», «Поспішай») Ви використовуєте найчастіше у професійному житті та порівняйте свої спостереження з результатами опитувальника Дж. Хей (Хей, 2020) «Робочі стилі».

Тренінгова сесія 4. «Роль психологічної статі особистості у формуванні ставлення до грошей»:

- *мета, завдання, організація тренінгової роботи;*

- *актуалізація попереднього досвіду* (досвіду участі в попередньому занятті тренінгу): «Які запитання, що обговорювались на попередній тренінговій сесії, викликали у Вас найбільший інтерес?»;

- *презентація та обговорення результатів виконання творчого домашнього завдання:* «Розмова зі зміною позицій» та результатів свого спостереження за своїми особистісно-професійними стилями поведінки («робочими стилями»).

Змістовно-смысловий компонент тренінгу: «Гендерні особливості ставлення до грошей»:

- *аналітична робота в малих групах:* дайте відповідь на такі запитання: «Які особливості ставлення чоловіків до грошей?»; «Які особливості ставлення жінок до грошей?»;

- *міжгрупове обговорення:* кожна група представляє результати своєї аналітичної роботи щодо особливостей ставлення чоловіків та жінок до грошей з подальшим міжгруповим обговоренням;

- *міні-лекція:* «Гендерні аспекти дослідження ставлення до грошей» (для підготовки міні-лекції використовуються наявні літературні джерела (Вайкофф, 2019; Зубіашвілі, 2009; Карамушка & Ходакевич, 2017; Фалько, 2015; Штайнер, 2019;) та власні розробки авторки).

Діагностичний компонент тренінгу: «Діагностика дослідження гендерного типу особистості»:

психологічний практикум: (для проведення психологічного практикуму використовується методика С. Бем (модифікований варіант О.Г. Лопухіної «Маскуліність, фемінність та гендерний тип особистості» (О. Лопухіна, 2013). Методика С. Бем «Bem Sex Role Inventory» призначена для вимірювання рівня маскуліності та фемінності, а також для визначення психологічної статі особистості; вона складається з трьох шкал: шкали маскуліності, шкали фемінності та буферної шкали загальнолюдських якостей. Визначення психологічної статі особистості: маскулінна психологічна стать, фемінна психологічна стать, андрогінна психологічна стать, недиференційована психологічна стать. Після індивідуального виконання завдання та обробки отриманих даних під керівництвом тренера здійснюється обговорення отриманих результатів з урахуванням наявних у літературі даних та власних досліджень авторки, робляться висновки).

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу: «Шляхи подолання гендерних стереотипів»:

- *аналітичне завдання (роботах в малих групах):* згадайте якомога більше гендерних стереотипів, які стосуються чоловіків та жінок, проаналізуйте: чи актуальні ці стереотипи в реаліях сьогодення? яку роль відіграють гендерні стереотипи у сучасному суспільстві (позитивні аспекти, негативні аспекти)? як впливають гендерні стереотипи на ставлення жінок до грошей в Україні? Опишіть шляхи подолання гендерних стереотипів в українському суспільстві;

- *міжгрупове обговорення:* кожна мала група представляє свої думки щодо позитивних та негативних сторін гендерних стереотипів, ділиться своїми напрацюваннями щодо впливу гендерних стереотипів на ставлення жінок до грошей в Україні, представляє шляхи їх подолання в українському суспільстві.

Підбиття підсумків тренінгової роботи.

Творче домашнє завдання: «Гендерні ідеали»: дайте письмову відповідь на такі запитання: 1) Як Ви думаєте: чи пов'язана з кар'єрою та успішною економічною реалізацією втрата жіночності, ролі матері та господині дому? 2) Які Ви можете запропонувати методи

балансу: гармонійного поєднання економічної реалізації жінки в суспільстві та збереження жіночності, радості материнства, ведення домогосподарства тощо?

Тренінгова сесія 5. «Гроші як складова сценарію організації».

Вступ до тренінгової сесії:

- мета, завдання, організація тренінгової роботи;

- актуалізація попереднього досвіду (досвіду участі в попередньому занятті тренінгу):

«Які запитання, що обговорювались на попередній тренінговій сесії, викликали у Вас найбільший інтерес?»

- презентація та обговорення результатів виконання творчого домашнього завдання:

«Гендерні ідеали».

Змістовно-смысловий компонент тренінгу: «Роль грошей в життєдіяльності організації»:

- робота в групах (з подальшим міжгруповим обговоренням): аналітичне завдання: «Чи може організація існувати та розвиватися без грошей в сучасному світі? Якщо так, то що це за організація могла б бути? Як довго така організація може проіснувати та з якими складнощами може зіткнутися в процесі життєдіяльності?».

У результаті проведеного обговорення робляться висновки щодо ролі грошей у життєдіяльності організації;

- міні-лекція: «Гроші в контексті сценаріїв організацій» (для підготовки презентації використовуються наявні літературні джерела (Берн, 2000; Паршак, 2021; Cornell & Graaf & Newton & Thunissen (2016); Krausz, 1993).

Діагностичний компонент тренінгу: «Діагностика сценарію організації»:

- психологічний практикум: «Аналіз організаційних ідеологій».

(Практикум проводиться в парах у вигляді інтерв'ю учасників пари один з одним. Для проведення інтерв'ю використовуються положення теорії організаційного сценарію (Krausz, 1993), які були розглянуті в міні-лекції цього тренінгу «Гроші в контексті сценаріїв організацій». Організація розглядається по чотирьом напрямкам (організаційним ідеологіям): робота, час, люди, гроші. Учасники обговорюють ставлення до організаційних ідеологій в компанії, в якій вони працюють. Висвітлюють запитання: Яке ставлення в організації до людей, до часу, до грошей та роботи? Як це ставлення впливає на ефективність роботи організації? Яка сформована організаційна культура? Отримані дані узагальнюються, робиться висновок щодо сценаріїв організації, які представляються іншим учасникам під час групового обговорення) (Клименко, 2022).

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу: «Шляхи оптимізації напрямків монетарної політики комерційних організацій» (розробка О. Паршака, (Паршак, 2020):

- аналітичне завдання (індивідуальне завдання з подальшим обговоренням в групі): «Досвід комерційних організацій щодо впровадження монетарної політики».

(Використавши інтернет-ресурси (матеріали сайтів провідних компаній, роботи профільних груп у соціальних мережах, інтерв'ю в інтернет-виданнях тощо), проаналізуйте основні напрямки реалізації монетарної політики в комерційних організаціях та обговоріть їх з іншими учасниками тренінгу. Робота спочатку виконується індивідуально (орієнтовно протягом 20 хв.). Далі, за бажанням, учасники тренінгу знайомлять один одного з «цікавими знахідками». Робляться відповідні узагальнення та визначається те, що може бути впроваджено у власній організації) (Паршак, 2020). Учасникам тренінгу також пропонується поміркувати над тим, як можуть вплинути подібні впровадження по оптимізації монетарної політики на сценарій організації, в якій працює людина.

Підбиття підсумків тренінгової роботи.

Творче домашнє завдання (за результатами всього тренінгу): «Як сформувати гармонійне усвідомлене ставлення жінок до грошей?»

(Розробіть рекомендації, які можуть сприяти формуванню гармонійного усвідомленого ставлення жінок до грошей. Наступний крок – розділіть ці рекомендації по групах: а) рекомендації щодо виховання дівчаток в сімейному середовищі; б) рекомендації для інститутів соціалізації: дитячий садок, школа, ЗВО; в) особистісні рекомендації, які сприяють формуванню гармонійного усвідомленого ставлення до грошей; г) рекомендації для організацій щодо організаційно-психологічних умов, які можуть сприяти формуванню гармонійного

усвідомленого ставлення жінок-працівниць до грошей. Окрім наявних рекомендацій, які були у Вашому списку, додайте до кожної групи рекомендацій ще декілька важливих порад. Поділіться через електронну пошту чи групу у будь-якому месенджері своїми розробками з колегами. Тренер зводить рекомендації всіх членів групи в узагальнену таблицю рекомендацій, які можуть сприяти формуванню гармонійного усвідомленого ставлення жінок до грошей та відправляє членам групи. Отже, по закінченню тренінгової програми кожний учасник тренінгу отримує результати роботи усієї групи у вигляді узагальненої таблиці рекомендацій, які можуть сприяти формуванню гармонійного усвідомленого ставлення жінок до грошей, та може впроваджувати їх в своєму особистому й професійному житті.

Завершення тренінгу (підбиття підсумків тренінгу в цілому).

Під час завершення тренінгу здійснюється рефлексивний аналіз результатів участі у тренінгу. Учасники тренінгу дають відповіді на такі запитання:

- Що Ви думаєте про цю тренінгову програму?
- Якою мірою тренінгова програма задовольнила Ваші очікування?
- Що найбільше сподобалось (не сподобалось) Вам у тренінговій програмі?
- Які методи та форми навчання були найбільш ефективними/найменш ефективними?
- Чи є корисними отримані знання для Вашої особистої та професійної діяльності?
- Що з цієї тренінгової програми Ви плануєте впроваджувати в своє особисте та організаційне життя?
- Чи порадили б Ви пройти таку тренінгову програму своїм колегам (друзям)?

Опитування може здійснюватися як за допомогою анкети, так і за допомогою відкритого висловлювання думок у групі.

Для підготовки завершення тренінгу використано розробки Л. Карамушки (2005) (Карамушка, 2005, 2022).

Висновки:

1. Для формування гармонійного усвідомленого ставлення жінок до грошей доцільно використовувати *спеціальну тренінгову програму* «Психологія ставлення жінок до грошей», яка включає п'ять тренінгових сесій: 1) «Сутність грошей та роль грошових настановлень у життєдіяльності особистості та організацій»; 2) «Роль життєвої позиції у формуванні фінансового сценарію жінок»; 3) «Вплив особистісних та особистісно-професійних стилів поведінки жінок на їхнє ставлення до грошей»; 4) «Роль психологічної статі особистості у формуванні ставлення до грошей»; 5) «Гроші як складова сценарію організацій».

2. Кожна із тренінгових сесій, відповідно до технологічного підходу, складається із *трьох блоків*: а) змістовно-сміслового (орієнтований на оволодіння знаннями про сутність грошей та їх функції); б) діагностичного (орієнтований на оволодіння методами діагностики для визначення свого ставлення до грошей та визначення сценаріїв організацій, які впливають на ставлення до грошей в організаційному середовищі); в) корекційно-розвивального (спрямований на оволодіння уміннями та навичками гармонійного використання грошей).

3. Для розкриття змісту тренінгу використовуються різноманітні *інтерактивні техніки* (метод незавершених речей, «мозкові штурми», робота в малих групах, групові дискусії, рольові ігри, робота з інтернет-ресурсами, психологічні практикуми, творчі домашні завдання тощо), спрямовані на організацію спільної діяльності та спілкування жінок.

4. Впровадження та вивчення ефективності тренінгу «Психологія ставлення жінок до грошей» показало доцільність його використання для психологічної підготовки жінок з означеної проблеми.

Перспективи подальших досліджень з проблеми полягають у розробці критеріїв та методик щодо вивчення ефективності тренінгової програми «Психологія ставлення жінок до грошей».

Література

1. Берн, Е. (2020). *Що ти кажеш після привітання? Психологія людської долі*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля».
2. Берн, Э. (2000). *Лидер и группа: о структуре и динамике организаций и групп*. Екатеринбург: Литур.
3. Белавіна, Т.І., Васютинський, В.О., & Вінков, В.Ю. та ін. (2016). *Соціальна психологія бідності*: за ред. Васютинського, В.О. Київ: Міленіум.
4. Вайкофф, Х. (2019). Програмування статевих ролей у чоловіків та жінок. *Сценарії життя людей*. Харків: Ранок.
5. Гнускіна, Г.В. (2016). Зміст та особливості проведення тренінгу «Профілактика та подолання професійного вигорання у підприємців». *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, 1, 44, 10–15.
6. Гончаренко, Я.В. (2018). Зміст і структура тренінгу «Психологія розвитку орієнтації на клієнта в персоналу комерційних організацій». *Організаційна психологія. Економічна психологія / за наук. ред. С.Д. Максименка та Л.М. Карамушки*, 1(12), 7–16.
7. Жебелева, П.В. (1997). Життєвий сценарій особистості: сутність та основні психологічні підходи. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. Університету менеджменту освіти*, 9 (2), 126-134.
8. Жебелева, П.В. (1997). Життєвий сценарій особистості: сутність та основні психологічні підходи. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. Університету менеджменту освіти*, 9 (2), 126-134.
9. Зубіашвілі, І.К. (2018). Тренінгові практики у соціально-психологічному забезпеченні монетарної культури старшокласників. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, 1, 48, 19–24.
10. Зубіашвілі, І.К. (2009). Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників. *Автореф. дис. канд. психол. наук*. Київ.
11. Карамушка, Л.М. (2001). Концептуальні засади дослідження підготовки практичних психологів до надання психологічної допомоги управлінському персоналу організацій. *Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*, 2, 260-267.
12. Карамушка, Л.М. (2009). Сутність та особливості реалізації технологічного підходу в діяльності організаційних психологів. *Актуальні проблеми психології. Том 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*, 23, 57–64.
13. Карамушка Л.М. (2022). Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу): Навч. посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України.
14. Карамушка, Л.М. (Ред.) (2005). *Технології роботи організаційних психологів*: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти. Київ : Фірма «ІНКОС».
15. Карамушка, Л.М. (2012). Технологічний підхід в діяльності організаційних психологів: сутність та основні форми реалізації. *Педагогічна і психологічна наука в Україні: зб. наук. праць*; у 5 т., 2: *Психологія, вікова фізіологія та дефектологія*. Київ: Пед. думка.
16. Карамушка, Л.М., & Андреева, І.А. (2012). *Психологія відданості персоналу організації (на матеріалі діяльності банківських структур)*. Київ-Львів: Галицький друкар.
17. Карамушка, Л.М., & Ходакевич, О.Г. (2017). *Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей*. Київ: КНЕУ.
18. Кокун, О.М. (2012). Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ: ДП «Інформ-аналіт. агенство».
19. Клименко, Н.Г. (2020). Сутність та види особистісно-професійних стилів поведінки жінок. *Економічна психологія / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки*, 4 (21), 60-73.
20. Клименко, Н.Г. (2021). Сутність та види особистісно-професійних стилів поведінки жінок. *Економічна психологія / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки*, 2-3 (23), 56-63.
21. Костіна, Т.О. (2011). Дослідження провідного драйверу особистості юнацького віку. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*, 1, 57, 92-100.
22. Костіна, Т.О. (2019). Гендерна складова життєвого сценарію особистості: жіночі сценарії. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*, 1, 53, 74-80.
23. Креденцер, О.В., & Абдуллаєва, І.Б. (2016). Тренінг «Розвиток самоефективності підприємців сфери торгівлі»: структура, особливості проведення та оцінка ефективності. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, 1, 44, 36–41.
24. Паршак, О.І. (2020). Аналіз загального ставлення персоналу комерційних організацій до грошей: рівень вираженості та зв'язок з психологічними характеристиками персоналу та організації. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, 1, 57, 59–66.
25. Паршак, О.І. (2020). Оцінка персоналом комерційних організацій ролі грошей у його життєдіяльності: зв'язок з психологічними та організаційно-функціональними характеристиками організацій. *Організаційна психологія. Економічна психологія / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки*, 2–3 (20), 92–100.
26. Паршак, О.І. (2020). Тренінгова програма «Психологія ставлення персоналу комерційних організацій до грошей». *Економічна психологія / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки*, 4 (21).
27. Прайс, Дебора Л. (2009). *Как привлечь деньги в свою жизнь. Секреты богатства*. Харьков: Книжный клуб семейного досуга.

28. Сімків, М.В. (2010). Тип ставлення до оточуючих як чинник монетарних установок. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої, 10, 720–731.*
29. Сімків, М.В. (2012). Модифікований варіант методики А. Фернема «Шкала грошових уявлень та поведінки». *Освіта регіону, 2, 295–301.*
30. Стюарт, Я., & Джойнс, В. (1996). *Транзактний аналіз*. Санкт-Петербург: Соціально-психологічний центр.
31. Фалько, Н.М. (2015). Гендерна ідентифікація як чинник гармонізації соціальних відносин та життєвого простору особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Серія 12: Психологічні науки, 2(47), 49 – 55.*
32. Харрис, Т. Э. (2020). *Я - О'Кей, Ты - О'Кей*. Москва: Академический проект.
33. Хей, Дж. (2020). *Транзактний аналіз для тренерів*. Санкт-Петербург: Метанойя.
34. Хохліна, О.П. (2019). Індивідуальний стиль активності та його становлення як умова успішного функціонування суб'єкта. Монографія колективна / За ред. Л.В. Помиткіної, О.П. Хохліної. Київ: ТОВ «Альфа-ПК».
35. Штайнер, Клод (2019). *Сценарії життя людей. Харків: Ранок*.
36. Furnham, A., & Argyle, M. (1998). *The psychology of money*. New York: Routledge.
37. Stuntz, Edgar C. (1973). *Transactional Analysis Journal, 3:2, 29-32.*

References

1. Bern, E. (2020). *Scho ty kazhesh pislya pryvitannya? Psykhologia lyudskoi doli [What do you say after greeting? Psychology of human destiny]*. Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinogo dozvillya». [In Ukrainian]
2. Bern, E. (2000). *Lyder i gruppa: o strukture i dinamike organizatsii i grupp [The leader and the group: the structure and dynamics of organizations and groups]*. Litur. [In Ukrainian]
3. Byelavina, T.I., Vasyutynskyi, V.O., & Vinkov, V.Yu. (2016). *Sotsialna psykhologia bidnosti [Social psychology of poverty]*. Milenium. [In Ukrainian]
4. Vaikoff, Kh. (2019). Programuvannya statevykh rolei u cholovikiv ta zhinok [Programming of gender roles in men and women]. *Stsenarii zhyttya ludei. Ranok*. [In Ukrainian]
5. Gnuskina, G.V. (2016). Zmist ta osoblyvosti provedennya treningu «Profilaktyka ta podolannya profesiinogo vygorannya u pidpryyemtsiv» [Content and features of the training "Prevention and overcoming of professional burnout among entrepreneurs"]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia. Sotsialna psykhologia, 1, 44, 10–15*. [In Ukrainian]
6. Goncharenko, Ya.V. (2018). Zmist i struktura treningu «Psykhologia rozvytku oryentatsii na kliyenta v personalu komertsiiynykh organizatsii» [Content and structure of the training "Psychology of the development of customer orientation in the personnel of commercial organizations"]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia, 1(12), 7–16*. [In Ukrainian]
7. Zhebyelyeva, P.V. (1997). Zhyttyevyi stsenarii osobystosti: sutnist ta osnovni psykhologichni pidkhody [Life scenario of an individual: essence and basic psychological approaches]. *Visnyk pislyadyplomnoi osvity, 9(2), 126-134*. [In Ukrainian]
8. Zhebyelyeva, P.V. (1997). Zhyttyevyi stsenarii osobystosti: sutnist ta osnovni psykhologichni pidkhody [Life scenario of an individual: essence and basic psychological approaches]. *Visnyk pislyadyplomnoi osvity, 9(2), 126-134*. [In Ukrainian]
9. Zubiashvili, I.K. (2018). Treningovi praktyky u sotsialno-psykhologichnomu zabezpechenni monetarnoi kultury starshoklasnykiv [Training practices in socio-psychological support for monetary culture of high school students]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia. Sotsialna psykhologia, 1, 48, 19–24*. [In Ukrainian]
10. Zubiashvili, I.K. (2009). Stavlennya do groshei yak faktor ekonomichnoi sotsializatsii starshoklasnykiv [Attitude to money as a factor in economic socialization of high school students]. *Avtoref. dys. kand. psykol. nauk. Kyiv*. [In Ukrainian]
11. Karamushka, L.M. (2001). Kontseptualni zasady doslidzhennya pidgotovky praktychnykh psykhologiv do nadannya psykhologichnoi dopomogy upravlinському personalu organizatsii [Conceptual principles of studying psychologists' training in giving psychological help to management personnel of organizations]. *Aktualni problemy psykhologii. Tom.1: Sotsialna psykhologia. Psykhologia upravlinnya. Organizatsiina psykhologia, 2, 260-267*. [In Ukrainian]
12. Karamushka, L.M. (2009). Sutnist ta osoblyvosti realizatsii tekhnologichnogo pidkhodu v dialnosti organizatsiynykh psykhologiv [The essence and peculiarities of the technological approach in the activities of organizational psychologists]. *Aktualni problemy psykhologii. Tom 1. Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia. Sotsialna psykhologia, 23, 57–64*. [In Ukrainian]
13. Karamushka L.M. (2022). Psykhologichni treniny dlya pidgotovky menedzheriv ta personalu osvitynykh organizatsii (realizatsia tekhnologichnogo pidkhodu) [Psychological training of managers and staff of educational organizations (based on a technological approach)]. *Instytut psykhologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukrainy*. [In Ukrainian]
14. Karamushka, L.M. (Red.) (2005) [Work technologies of organizational psychologists]. *Tekhnologii roboty organizatsiynykh psykhologiv*. Firma «INKOS». [In Ukrainian]
15. Karamushka, L.M. (2012). Tekhnologichniy pidkhid v dialnosti organizatsiynykh psykhologiv: sutnist ta osnovni formy realizatsii [Technological approach in the work of organizational psychologists: essence and main forms]. *Pedagogichna i psykhologichna nauka v Ukraini: zb. nauk. prats; u 5 t. T. 2: Psykhologia, vikova fiziologia ta defektologia. Ped. dumka*. [In Ukrainian]
16. Karamushka, L.M., & Andryeyeva, I.A. (2012). *Psykhologia viddanosti personalu organizatsii (na materialii dialnosti bankivskykh struktur) [Psychology of staff commitment (an example of banks)]*. Galytskyi drukar. [In Ukrainian]

17. Karamushka, L.M., & Khodakevych, O.G. (2017). *Psykholoichni osoblyvosti stavlennya studentskoi molodi do groshei* [Psychological features of students' attitudes to money]. KNEU. [In Ukrainian]
18. Kokun, O.M. (2012). *Psykholoia profesiinogo stanovlennya suchasnogo fakhivtsya* [Psychology of professional development of a modern specialist]. DP «Inform.-analit. agenstvo». [In Ukrainian]
19. Klymenko, N.G. (2020). *Sutnist ta vydy osobystisno-profesiinykh styliv povedinky zhinok* [The essence and types of women's personal and professional behavioral styles]. *Ekonomichna psykholoia*, 4(21), 60-73. [In Ukrainian]
20. Klymenko, N.G. (2021). *Sutnist ta vydy osobystisno-profesiinykh styliv povedinky zhinok* [The essence and types of personal and professional styles of women's behavior]. *Ekonomichna psykholoia*, 2-3(23), 56-63. [In Ukrainian]
21. Kostina, T.O. (2011). *Doslizhennya providnogo draiveru osobystosti yunatskogo viku* [Study of the leading motive of youth personality]. *Aktualni problemy psykholoii*, 1, 57, 92-100. [In Ukrainian]
22. Kostina, T.O. (2019). *Genderna skladova zhyttyevogo stsenariyu osobystosti: zhinochi stsenarii* [The gender component of an individual's life scenario: female scenarios]. *Aktualni problemy psykholoii*, 1, 53, 74-80. [In Ukrainian]
23. Kredentser, O.V., & Abdullayeva, I.B. (2016). *Trening «Rozvytok samoefektyvnosti pidpryyemtsiv sfery torgivli»: struktura, osoblyvosti provedennya ta otsinka efektyvnosti* [Training "Development of entrepreneurs' self-efficacy in the field of trade": structure, procedure, and effectiveness]. *Organizatsiina psykholoia. Ekonomichna psykholoia. Sotsialna psykholoia*, 1, 44, 36-41. [In Ukrainian]
24. Parshak, O.I. (2020). *Analiz zagalnogo stavlennya personalu komertsiiinykh organizatsii do groshei: riven vyrazhenosti ta zvyazok z psykholoichnymy kharakterystykamy personalu ta organizatsii* [Analysis of the general attitude of the staff of commercial organizations to money: the level and the relationship with the psychological characteristics of the staff and the organization]. *Organizatsiina psykholoia. Ekonomichna psykholoia. Sotsialna psykholoia*, 1, 57, 59-66. [In Ukrainian]
25. Parshak, O.I. (2020). *Otsinka personalom komertsiiinykh organizatsii roli groshei u iogo zhyttyedialnosti: zvyazok z psykholoichnymy ta organizatsiino-funktsionalnymy kharakterystykamy organizatsii* [Commercial organization staff's assessment of the role of money in their life: the relationship with psychological, organizational and functional characteristics of organizations]. *Organizatsiina psykholoia. Ekonomichna psykholoia*, 2-3(20), 92-100. [In Ukrainian]
26. Parshak, O.I. (2020). *Treningova programa «Psykholoia stavlennya personalu komertsiiinykh organizatsii do groshei»* [Training program "Psychology of commercial organization staff's attitude to money"]. *Ekonomichna psykholoia*, 4(21). [In Ukrainian]
27. Prais, Debora L. (2009). *Kak privlech dengi v svoyu zhizn* [How to attract money into your life]. *Sekrety bogatstva*. Knizhnyi klub semeinogo dosuga. [In Russian]
28. Simkiv, M.V. (2010). *Typ stavlennya do otchuyuchykh yak chynnyk monetarnykh ustanovok* [The type of attitude towards others as a monetary attitude factor]. *Problemy suchasnoi psykholoii: zb. nauk. prats Kamyanets-Podilskogo natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ogiyenka, Instytutu psykholoii imeni G. S. Kostyuka APN Ukrainy*, 10, 720-731. [In Ukrainian]
29. Simkiv, M.V. (2012). *Modyfikovanyi variant metodyky A* [A modified version of the technique A]. *Fernema «Shkala groshovykh uyavlen ta povedinky»*. *Osvita regionu*, 2, 295-301. [In Ukrainian]
30. Styuart, Ya., & Dzhoins, V. (1996). *Tranzaknyiianaliz* [Transactionanalysis]. Sankt-Peterburg: Sotsialno-psikhologicheskii tsentr. [In Russian]
31. Falko, N.M. (2015). *Genderna identyfikatsia yak chynnyk garmonizatsii sotsialnykh vidnosyn ta zhyttyevogo prostoru osobystosti* [Gender identification as a factor in harmonizing social relations and personal life space]. *Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedagogichnogo universytetu im. M.P. Dragomanova, Seria 12: Psykholoichni nauky*, 2(47), 49-55. [In Ukrainian]
32. Kharris, T. E. (2020). *Ya - O'Kei, Ty - O'Kei* [I'm OK, You're OK]. Akademicheskii proekt. [In Russian]
33. Khei, Dzh. (2020). *Tranzaknyi analiz dlya trenerov* [Transactional analysis for trainers]. Metanoya. [In Ukrainian]
34. Khokhlina, O.P. (2019). *Indyvidualnyi styl aktyvnosti ta iogo stanovlennya yak umova uspishnogo funktsionuvannya subyekta* [Individual activity style and its formation as a condition for successful functioning of the individual]. TOV «Alfa-PIK». [In Ukrainian]
35. Shtainer, Klod (2019). *Stsenarii zhyttya lyudei* [People's life scenarios]. Ranok. [In Ukrainian]
36. Furnham, A., & Argyle, M. (1998). *The psychology of money*. Routledge.
37. Stuntz, Edgar C. (1973). *Transactional Analysis Journal*, 3(2), 29-32.

Відомості про автора

Клименко Наталія Геннадіївна, аспірантка Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна.

Klymenko, Nataliia, PhD student of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: nk.psychol@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1897-3201>

Отримано 1 квітня 2022 р.
Рецензовано 26 квітня 2022 р.
Прийнято 28 квітня 2022 р.